

Universiteit van Harderwijk, bleek daar al een uitgesproken interesse te tonen voor natuurwetenschappen en werd er beïnvloed door het patriottische ideeëngoed van de tijd. Hij verhuisde naar Amsterdam, waar hij zich zeer snel een weg baande en een prominente positie innam in de genootschappelijke wereld. De beschrijving van zijn activiteiten in natuurwetenschappelijke, patriottische en hoog burgerlijke kringen zoals de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, de Vaderlandsche Sociëteit en de later *Doctrina et Amicitia*, alsook de onderlinge verwevenheid van deze associaties, zijn een belangrijke bijdrage tot de geschiedenis van het Amsterdamse fraternalisme van de *Sattelzeit*. Daarenboven geeft dit ook inzicht in de rol van deze associaties als fora voor het nadenken over de volop in evolutie zijnde concepten van natie, volkssoevereiniteit en democratie.

Het verdere verloop van de loopbaan van Kraijenhoff, die zich vooral ging toespitsen op een wetenschappelijke invulling van de waterstaat, topografie en fortificaties en de militaire ladder opklom tot en met minister van Oorlog onder Lodewijk Napoleon, is van drieërlei belang. Ten eerste gaat het hier om een eerste aanzet tot geschiedschrijving van de toenmalige toegepaste wetenschapsbeoefening, waarbij Kraijenhoff, zeker voor wat topografie en waterstaat betreft, een belangrijke rol heeft gespeeld. Ten tweede is dit het verhaal van een soms ongemakkelijke gewrongenheid tussen Nederlands patriottisme, bewondering voor de Franse revolutie en de bezwaren tegen de opgelegde afhankelijk ten opzichte van Frankrijk. Tot slot kan deze biografie ook inzicht verlenen in de strategieën die mannen zoals Kraijenhoff moesten aanwenden om te overleven in een politiek zeer onstabiele periode.

Maar juist dit lijkt voor de lezer wat onduidelijk. Uitterhoeve slaagt er niet in duidelijk aan te geven welke die strategieën waren. Misschien komt dit omdat hij erop staat Kraijenhoff geen politieke windvaan te noemen, maar een patriot. Het ene sluit het andere echter niet uit. Dit neemt niet weg dat Wilfried Uitterhoeve erin geslaagd is een beeld te schetsen van een man die tot op zekere hoogte een woordvoerder was voor zijn tijdperk, iemand die geloofde in de noodzaak tot een verlichte en rationele vorm van staatsbestuur, in de maatschappelijke en utilitaristische rol van wetenschap, in het evenwicht van de constitutionele monarchie als regeervorm en wiens patriotisme stilletjes aan vergeleed naar nationalisme. Samengevat schreef Uitterhoeve de biografie van een man die de introductie van Nederland in de negentiende eeuw van wel heel dichtbij meemaakte.

Dra. Anaïs Maes

Vakgroep Geschiedenis, Vrije Universiteit Brussel

Ludo Milis, *Van Waarheden en Werkelijkheid. De opvattingen van de middeleeuwen in het blikveld van nu* (Hilversum: Verloren 2011) 160 p. ISBN 978 90 8704 220 2.

Ludo Milis, emeritus hoogleraar Middeleeuwse Geschiedenis van de Universiteit van Gent, geeft in dit beknopte boek een mentaliteitshistorische benadering van drie belangrijke thema's. Hoe keek de christelijke samenleving van het middeleeuwse Westen naar andere religies, en dan vooral naar de islam? Hoe werkten 'eer' en verwante waarden zoals 'schande' en 'schaamte' door op maatschappelijk en individueel vlak? En hoe zit het met de middeleeuwse verwachting dat God uiteindelijk een recht-

vaardige samenleving tot stand zal brengen, ondanks tekenen die op het tegendeel wijzen? Het is niet de bedoeling van de auteur om een uitputtende behandeling van de middeleeuwse mentaliteitsgeschiedenis te geven. Wel wordt er voor de gekozen thema's geprobeerd om verschillen en overeenkomsten tussen denkbeelden van toen en nu aan te stippen. Dat is een grote opgave voor een boek van 160 bescheiden pagina's.

De idee van het boek is, dat de lezer door middel van het contact met contemporaine teksten in vertaling aan het denken wordt gezet. Die teksten komen grotendeels uit de centrale Middeleeuwen, de tiende tot en met de dertiende eeuw, en uit wat Milis als het 'centrum' van de middeleeuwse wereld beschouwt, Frankrijk, Engeland en de Lage Landen (er komt bijvoorbeeld maar één tekst uit Duitsland voor). Er worden lange citaten uit deze bronnen gegeven, die gezamenlijk inderdaad relevant en representatief mogen heten voor de behandeling van de aangesneden thema's. Daarnaast toont Ludo Milis zich een uitstekend fotograaf, en het onderwerp van de foto's blijkt via de bijschriften bijzonder goed te passen bij de tekst. Meer dan als illustraties van de gekozen bronfragmenten zijn ze als evenzovele visuele bronnen te genieten.

Maar 'werkt' de gekozen methode ook als geheel? De auteur onthoudt zich doorgaans van interpretatie, omdat het nu eens niet gaat om de feiten, maar over hoe de feiten ervaren werden. Hij koos daarom voor historiografische werken, omdat die een waardegebonden appreciatie van wat er gebeurt geven (10). Deze manier van doen impliceert echter, dat de auteur wel degelijk in staat is om te onderscheiden tussen de feiten, hun ervaring en waardering. De auteur is dan ook een historicus-mediëvist die geleerd heeft de ene 'werkelijkheid' van de vele 'waarheden' die over de werkelijkheid worden verteld te scheiden. Zijn publiek evenwel is niet noodzakelijk ingevoerd in de problemen van de middeleeuwse bronnenkritiek, en is daarmee niet in staat de 'knipoog naar andere mediëvisten' (11) te begrijpen. Dat Milis zijn eigen plausibele opvattingen over, bijvoorbeeld, de kerstening opvoert zonder bronvermelding (21) maakt het voor een geïnteresseerde lezer die geen vakbroeder is onmogelijk om de discussies rond de gepresenteerde bronfragmenten – en daarmee hun omstreden interpretatie – te volgen. De lezer krijgt de rol van een toeschouwer, die zich mag verwonderen over de gekozen citaten, en Milis, toont zich naast historicus ook een eenentwintigste-eeuwse zich verwonderende toeschouwer. Op sommige, zeldzame momenten toont Milis zich echter de historicus die hij is (wanneer hij toch een beoordeling van een middeleeuwse auteur geeft naar moderne vakhistorische maatstaven, bijvoorbeeld, zoals op p. 65). Voor de buitenstaander is Milis de toeschouwer maar moeilijk te onderscheiden van Milis de historicus, en soms heeft deze recensent daarom de indruk dat *the lady doth protest too much*, bijvoorbeeld wanneer een zeer negatieve beoordeling van de profeet Mohammed in een voetnoot op het conto van een middeleeuwse auteur wordt gezet, terwijl onze moderne auteur zich er nadrukkelijk van distantieert (29).

Stellen we ons op als de toeschouwer voor wie Milis schrijft, dan 'fronsen' ook 'wij ... onbegrijpend de wenkbrauwen' (18), bemerken we 'onverholen obscurantisme' (25), en de verschillende wijze waarop 'middeleeuwers' denken (97), en worden we herinnerd aan het Tweede Vaticaans concilie (24, 54), de watersnoodramp in Zeeland in 1953 (97) en het feit dat 'nog steeds' tovenaars en sterrenwichelaars de dienst uitmaken bij staatshoofden wereldwijd (136). De bekende opposities tussen 'ons' moderne, christelijke westerlingen (32-33, 39) en (impliciet) 'de rest' spelen dan ongewild een

rol. 'Wij' zijn rationeel (145), en we beschouwen moord omwille van eer als 'relict' (101). De grens van de beschaving waar de toeschouwer zich toe bekent ligt geografisch in Midden-Italië (118 en *passim*); in de tijd ligt die grens ergens ná de Middeleeuwen (hoewel de toeschouwer hier bij wijze van uitzondering door de historicus gecorrigeerd wordt, die het begin van de westerse traditie al in de twaalfde eeuw ontwaart – 32-33). De toeschouwer concludeert: 'Veel van de middeleeuwse waarden en normen lijken wel een sjabloon te worden van de tijd die ons te wachten staat, een tijd waarin het rationele denken het hopelijk niet af zal moeten leggen tegen irrationeel geloof dat altijd de onbewijsbaarheid van zijn groot gelijk als voordeel uitspeelt'. Hier had de historicus moeten problematiseren. Maar de historicus liet zich met een (retorisch?) 'natuurlijk' als verklaring door de toeschouwer al minstens 20 keer (*sic!*) wegsturen. En hoe sympathiek Milis ook is als toeschouwer die zich keer op keer laat verrassen door de historische sensatie, zijn lezerspubliek zou door Milis als historicus een handje geholpen moeten worden.

Marco Mostert
Universiteit Utrecht

W. Camphuis, *Tussen analyse en opportuniteit. De SER als adviseur voor de loon- en prijspolitiek* (Amsterdam: Aksant, 2009) 584 p. ISBN 978 90 5260 347 6; en Teun Jaspers, Bas van Bavel en Jan Peet (red.), *SER 1950-2010: Zestig jaar denkwerk voor draagvlak* (Amsterdam: Boom, 2010) 296 p. ISBN 978 94 6105 108 0.

Waar de ontwikkeling en het functioneren van het Nederlandse overlegmodel al decennia een populair thema vormt onder sociale wetenschappers, hebben historici op dit terrein lange tijd weinig van zich laten horen. In de afgelopen jaren is hier evenwel snel verandering in gekomen. Zo verschenen in 2007 op initiatief van de Leidse hoogleraar Vaderlandse Geschiedenis Henk te Velde een bundel over de ontwikkeling van het Nederlandse poldermodel getiteld *Harmonie in Holland* en van de hand van historica Doreen Arnoldus de monografie *In goed overleg?* dat het naoorlogse overleg over de sociale zekerheid in Nederland beschrijft. Meer recentelijk zijn hier twee werken bijgekomen die zich specifiek richten op een van de centrale organen van het Nederlandse overlegmodel: de SER.

Willem Camphuis' *Tussen analyse en opportuniteit* en het van een groep Utrechtse onderzoekers afkomstige *Zestig jaar denkwerk voor draagvlak* beschrijven beiden de rol van de SER in het Nederlandse overlegmodel, maar doen dit op een zeer verschillende manier. Waar Camphuis zich specifiek richt op de vraag welke invloed de SER heeft gehad op het terrein van het loon- en prijsbeleid tussen 1950 en 1993, hebben de Utrechtse onderzoekers zich de veel bredere vraag gesteld hoe de SER in de loop van zijn bestaan is omgegaan met ingrijpende economische, sociale en politieke veranderingen ten aanzien van thema's als internationalisering, arbeid, sociale zekerheid en duurzaamheid. Deze verschillende benaderingen hebben beiden hun voor- en nadelen en zorgen ervoor dat de twee werken elkaar in verschillende opzichten goed aanvullen.

Zestig jaar denken voor draagvlak is een gedenkboek dat is uitgekomen ter gelegenheid van het zestigjarig bestaan van de SER. Het boek combineert gedegen bespie-